

Милан Трипковић
професор историје
Ваљево

УЧЕШЋЕ ВАЉЕВСКИХ НАРОДНИХ ПОСЛАНИКА НА ЗАСЕДАЊУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ НА КРФУ (23. септембар – 4. новембар 1916. године)

Почетком XX века сударали су се интереси великих сила – на једној страни чланице Антанте (Велика Британија, Француска и Русија), које би да сачувају освојене територије, а на другој чланице Централних сила – Тројни савез (Немачка, Аустро-Угарска и Италија) које желе да се домогну нових територија.

У тим плановима Аустро-Угарској је сметала Србија, јер јој је била препрека према југу где је планирала да створи своја тржишта. Тражен је повод за рат и он је нађен у сарајевском атентату. Бечки двор је оптужио Србију за атентат мада званична Србија с тим није имала везе. Из Беча је Београду упућен ултиматум са понижавајућим условима, који није могао бити прихваћен. Аустро-Угарска је 28. јула 1914. године објавила Србији рат. Ратне операције вођене су и против Црне Горе. Тако је отворен Балкански фронт. Србију и Црну Гору подржале су Русија, Француска и Велика Британија. Започео је рат великих размера широм Европе и створени су нови фронтови: западни и источни. Временом број учесника рата попео се на 36 држава. На једној страни нашле су се Немачка, Аустро-Угарска, Бугарска и Турска (Италија се прикључила Антанти), а на другој страни чланице Антанте и њени савезници.

Србија је водила велике битке, међу којима се издвајају Церска и Колубарска (1914) и успела да однесе победу над много јачим аустроугарским снагама и избаци их са српске земље.

У октобру 1915. године Немачка, Аустро-Угарска и Бугарска, више-струко надмоћније и боље опремљене, организују нову офанзиву на Србију. Српска војска исцрпљена дотадашњим борбама и без довољно оружја пружала је снажан отпор непријатељу. Србија је била окупирана, а српска војска се повлачила преко Косова и Метохије, дела Црне Горе и Албаније. Услови су били изузетно тешки: несташица хране, појава заразних болести, врло тежак терен, напади Албанаца који нису признавали Есад-пашу. Са војском су се повлачили Влада, народни посланици и бројне избеглице.

Народни посланици су се на два позива Владе одазвали и кренули у емиграцију. Веровали су да ће то бити организовано, али су они били препуштени сами себи. Мањи део се повукао у Грчку, а највећи део се повлачио преко Албаније.

Посланици су се у највећем броју нашли у Скадру где је 29. децембра 1915. године одржана конференција народних посланика са које је упућена петиција Влади Краљевине Србије. У овом документу наведене су лоше појаве приликом повлачења српске војске: неправилна подела намирница, лош смештај војника, торбарење и препродавање животних намирница које врше појединци недостојно војске, олако давање одсуства војницима у виду боловања, иако је њихово здравствено стање задовољавајуће... Осим војних постављено је питање великог броја младића, који су евакуисани и по наредби Владе, и напуштени, без средстава за живот, лутају и пропадају.

На конференцији је учествовало 60 посланика, међу којима и ваљевски посланици Богдан Јанковић, Радивоје Томић, Лазар С. Поповић и Владимир Жујовић.¹

Петиција није имала ефекта и уместо да је Влада размотри, она ју је проследила војним круговима који нису реаговали на ове захтеве. Виновници нису кажњени.

Из Скадра посланици су се упутили према албанској обали одакле су пребачени у Италију, а одатле у друге пријатељске земље.

Народни посланици су били најбројнији у Риму где су формирали Заједнички клуб свих странака као израз жеље да се избегну страначки сукоби. Из Италије су прешли у Француску, у Ницу, где су развили живу активност.²

Већ 8. марта 1916. године одржали су конференцију на којој је доминирало основно питање: да Народна скупштина у споразуму са Владом што пре отпочне рад. Присуствовало је 89 посланика и сви су гласали за ову одлуку. Од ваљевских посланика на овом скупу били су Богдан Јанковић, Владимир Жујовић, Иван Павићевић, Лазар С. Поповић, Милинко Ристивојевић, Риста Топаловић и Радивоје Томић. Сви ваљевски посланици живели су у Ници сем Михаила Радивојевића који је боравио у Италији и Владимира Жујовића који је из Грчке дошао на конференцију. У земљи је остао Михаило Ђорђевић.³

Два дана након ове конференције одржана је нова на којој је усвојен Меморандум у коме се образлаже потреба сазива Народне скупштине: „Остављајући своје домове и своје породице, остављајући свој народ на милост и немилост освајачу, народни посланици нису мислили да се спасавају, да као приватни људи равнодушно гледају догађаје и мирно чекају у идилској повучености од сваке дужности на свршетак ове велике кризе. Напротив Народна скупштина са Круном и Владом имала

1 Стенографске белешке Народне скупштине за 1918, Крф 1918, 238-239

2 Историја српског народа, VI-2, Београд 1983, 127

3 Клуб српских народних посланика свих странака у Ници, I, Два записника, Париз, 4

је да документује по нашем уверењу, да легитимни представници суверене власти и државе постоје и даље иако је земља покорена од непријатеља, да ми нисмо резигнирани и да државни живот није прекинут”.⁴ Меморандум је усвојило свих 86 присутних посланика, сем једног против и шест је одвојило мишљење међу којима и ваљевски посланик Милинко Ристивојевић. Ови посланици су се сложили са Меморандумом, али су одвојили мишљење што Меморандум није имао ограду да се неће улазити у том периоду у оцену рада Владе.

Јединство посланика није било трајно. Већ у априлу 1916. старорадикали су издвојили своје посланике и створили Клуб радикалских посланика. Ову одлуку нису подржали сви радикали, па је њих четрнаест касније формирало посебан Клуб независних радикала у чијим редовима је био и Богдан Јанковић. И самостални радикали се осамостаљују оснивајући Главни одбор и свој Клуб посланика. У тим деобама не заостају посланици Напредњачке и Националне странке, који такође самостално делују.

Стојан Протић у својству председника тек основаног Клуба Народне радикалне странке, пише 11. маја 1916. године Кости Стојановићу, председнику Клуба српских народних посланика свих странака у Ници, да опште конференције треба избегавати „да не би оне изгледале као нека заседања скупштинска, те бацила неку сенку на односе између Владе и Народне скупштине”. Он сматра да ће конференција слабити положај српске Владе.⁵

Сва ова дешавања нису остала без последица на рад Клуба српских народних посланика свих странака. На конференцији овог клуба, држаној 31. маја 1916. године од четири ваљевска радикала нема Ристе Топаловића, који је тада био у Ници, ни Владимира Жујовића.

Председник Владе Никола Пашић стигао је у Ницу 17. јула 1916. и за време његовог боравка у овом граду предата му је одлука Клуба српских народних посланика свих странака са питањем када ће бити сазвана Народна скупштина. Предају овог документа извршила је деветочлана делегација у којој је био и ваљевски посланик Иван Павићевић.⁶

Ова упорна борба народних посланика завршена је указом регента Александра од 11. августа 1916. године којим је сазвана Народна скупштина на заседање на Крфу за 23. септембар и радила је до 4. новембра 1916. године.

На првој прозивци у Народној скупштини констатовано је да је у земљи остало 39 посланика (од ваљевских Михаило Ђорђевић), присутно је 98, а одсутно 27 посланика.⁷

На овом заседанњу учествовали су и ваљевски посланици Богдан Јанковић, Радивоје Томић, Риста Топаловић, Владимир Жујовић (ради-

4 Исто, 9-11

5 Исто, 35

6 Исто, 47

7 Стенографске белешке Народне скупштине, држане на Крфу 1916. године, Крф 1918, 3-4

кали), Михаило Радивојевић, Лазар С. Поповић и Иван Павићевић (самостални радикали) и Милинко Ристивојевић (либерал).

Сви народни посланици распоређени су у седам секција, на бази 125 посланика колико је изашло из земље. У току заседања секције су поново биране тако да су посланици прошли кроз више секција.

Секције су бирале своје чланове у разне одборе. Тако је Богдан Јанковић изабран у Одбор за проучавање предлога министра народне привреде о узимању на знање и одобрење одлука Париске економске конференције. Такође је био и члан Финансијског одбора. Актуелизован је и рад Средишњег одбора за помоћ избеглицама, формиран још на нишкој скупштини 1914. године. Богдан Јанковић је био један од заменика, али је на Крфу поднео оставку.

У Одбор за законске предлоге изабран је Михаило Радивојевић, који је био и члан Одбора по закону о ванредним кредитима.

У Привредни одбор изабран је Милинко Ристивојевић. Одбор је саветодавни и контролни орган при Министарству народне привреде, који потпомаже и Министарство грађевина за извршење свих оних привредних и саобраћајних мера, које би захтевала ситуација непосредно по повратку у Србију, а и касније.⁸

На дневном реду Народне скупштине били су: укази, Владини законски предлози, посланички предлози, извештаји одбора, извештаји верификационог одбора, питања на председништво и интерпелације.

Од посебног значаја су били владини законски предлози:

1. Предлог г. Министра финансија о ванредним кредитима у износу од 200.000.000 динара;
2. Предлог г. Министра народне привреде о узимању на знање и одобрење одлука Париске економске конференције;
3. Предлог г. Министра народне привреде о изменама и допунама у Закону о Народној банци;
4. Предлог г. Министра војног о изузетном поступању с војним бегунцима из рата 1914, 1915 и 1916;
5. Предлог г. Министра војног о изменама и допунама у Закону о устројству војних судова;
6. Предлог г. Министра војног о изменама и допунама у Закону о поступку војних судова у кривичним делима;
7. Предлог г. Министра унутрашњих дела о законском предлогу о привременом попуњавању чиновничких места за време рата.⁹

Један од најзначајнијих докумената који је најпре разматран био је Законски предлог о ванредним кредитима у износу од 200.000.000 динара, усвојен на Финансијском одбору с мањим изменама. Чланови Финансијског одбора: Ђорђе Б. Златковић, Коста Стојановић и Богдан Јанковић имали су одвојено мишљење. У писменој форми своје одвојено мишљење дали су Коста Стојановић и Богдан Јанковић.

⁸ Исто, 17, 107, 110, 137, 165, 186

⁹ Исто, 1

Они истичу да тражени ванредни кредит од 200.000.000 динара у облику који је поднесен Народној скупштини, треба да буде буџет за годину 1916. па и дуже по истеку ове године све док се кредит не потроши. Коста Стојановић и Богдан Јанковић сматрају да овакав облик буџетирања није добар, и поред изузетних прилика у којима се налази земља, и да би најбоље решење за буџет било у облику једног финансијског закона у коме би тражени кредит могао бити обухваћен посебним чланом. Финансијски закон је свеобухватнији и он садржи осим глобалног приказа прихода и расхода и друга питања (ковање металног новца, пуштање у циркулацију ситног папирног новца). „Уносити нову праксу, која је до сада била уобичајена за финансијске законе, у пројекте о ванредним кредитима непотребна је новина.” Они наглашавају предности финансијског закона, са додацима „који би изнели нацрт буџетирања на основи прихода из ванредног кредита и за време нашег бављења ван земље и за време првих дана по уласку нашем у земљу”.

Подносноци овог одвојеног мишљења посебно наглашавају питање буџетске контроле: „Тражено генерално овлашћење да Влада може трошити из новог кредита од 200.000.000 без икаквог прорачуна издатака, лишава Народну скупштину сваке претходне буџетске контроле, и своди је само на разгледање доцнијих завршних рачуна, који ће се извесно тек по свршетку овог великог рата поднети њој на одобрење... Нацрти су буџета увек били најбоље огледало стања државне администрације; а у овим ванредним приликама тај би нацрт расхода и прихода био једини преглед плана рада Владиног за смишљено ново администраирање при улажењу у нашу отаџбину опљачкану, оштећену и опустошену. У условима кад је немогуће тачно предвидети издатке за ванредне и редовне потребе Народна скупштина мора дати овлашћења Министру финансија и Влади за нужна прекорачења. И то би се могло регулисати новим финансијским законом, посебним чланом”.

Подносноци овог одвојеног мишљења сматрају да парламентарни одбор који је раније контролисао ванредне кредите, махом војне и ратне, нема сврху постојања, јер о издацима за војску брину савезници (исхрана, одело, ратни материјал, набавке за војску).

Издаци по овом пројекту су углавном лични, а мање материјални. Они сматрају да Влада треба да припреми програм рада и програм трошења када се врати у земљу. Неопходан је природан скупштински одбор који би контролисао рад Владин по том програму и у споразуму са Владом одобравао одступања од тог плана.

Своје врло документовано и убедљиво написано одвојено мишљење његови аутори Коста Стојановић и Богдан Јанковић завршавају следећим речима:

„Одвајајући се од извештаја већине горњим примедбама, желимо да се прекине ова нова пракса, која се може у нас ненамерно да увуче и кад за то никакве потребе не буде.

Озакоњујући примањем овог предлога Министра финансија једну незгодну техничку финансијску меру, скроз неуставну и незакониту, не желимо да се створи преседан, који најјаче право скупштинско – вотирање буџета, може направити посве илузорним.

Водећи рачуна о свим тешкоћама у којима се налази наша Отаџбина и о приликама под којима Народна скупштина данас ради, гласамо за тражени кредит напомињући, да у будуће, нећемо ни овој ни ма којој другој Влади у оваквом облику давати овлашћење за овакво финансирање.”¹⁰

Један од подносилаца овог мишљења и његов главни креатор био је Коста Стојановић, истакнути финансијски стручњак. Као народни посланик, министар привреде, министар финансија и човек од пера дао је значајан допринос српским финансијама и економији.¹¹

Име другог потписника, Богдана Јанковића, директора Ваљевске гимназије, не појављује се случајно. Он је био добар зналац ове проблематике. Тај интерес потиче још из времена када је Богдан Јанковић прихватио учење Светозара Марковића. Знатан утицај на њега извршио је Михаило Вујић, наш познати економиста, у чијем се кругу кретао и чије су истомншљенике звали Вујићевци. Рад у финансијским одборима Народне скупштине такође је поспешивао његов интерес за финансијска питања.

Предлози пројеката закона у Народној скупштини били су омиљена тема ваљевског посланика Михаила Радивојевића. Врсни правник и судија, са лепом правном културом, био је запажен у Народној скупштини по својим дискусијама, предлозима, образложењима. Његове дискусије увек су изазивале код творца законских предлога зебњу да ће морати да их дорађују и допуњују. Чак је и министре приморавао да поново, још детаљније читају и проучавају предложени закон.

На Крфској скупштини 1916. године биле су запажене његове дискусије о појединим законским предлозима, посебно војним.

10 Исто, 21-23

11 Коста Стојановић, државник, научник и политичар (Алексинач 1867 – Београд 1921). Завршио природно математички одсек на Филозофском факултету Велике школе у Београду. Био професор Нишке гимназије. За народног посланика изабран је први пут 1900. године. Министар народне привреде у Пашићевој влади од 1906. до 1908. За време царинског рата много учинио на проналажењу нових тржишта за извоз српских производа (Грчка, Египат, Италија). Доста радио на економском зближавању са Бугарском. Поново је постао министар народне привреде за време балканских ратова (1912-1913). За време Првог светског рата најдуже је боравио у Француској где је објавио неколико чланака и брошура о економском положају и привредној независности Србије. На конференцији мира у Паризу био је председник и главни делегат економско-финансијске делегације за мир. У том својству развио је велику активност и дао немерљив допринос заштити југословенских интереса, посебно на регулисању накнаде штете причињене ратом. Као министар финансија доста учинио на сређивању наших финансија. Коста Стојановић је био економски политичар и научни радник у области математике, физике и филозофије. Објављивао књиге, расправе, студије и чланке по разним стручним и дневним листовима. „Коста Стојановић је био ретко поштен јавни радник, легендарно отворен и искрен. Јавну службу схватио је као дуг народу”. – Народна енциклопедија, IV, 458

Приликом разматрања Пројекта закона о узимању на одобрење одлука Париске економске конференције Михаило Радивојевић ставља примедбе на многе стране речи коришћене у овом законском предлогу и што има чланова који су нејасно стилизовани. Министар народне привреде прихватио је ове примедбе.

У дебати о Предлогу закона о поступању са лицима која избегавају војну обавезу и службу у војсци у рату отпочетом 1914. године и о изменама и допунама у Закону о поступку војних судова у кривичним делима, Михаило Радивојевић је имао одвојено мишљење на неке одредбе ових закона. Он је оштро критиковао оне обвезнике који су се сместили по министарствима, Војној задрузи, по разним мисијама, конзулатима, санитетским установама, уместо да су на фронту. Михаило Радивојевић је прикупио и њихова имена и ако буде потребно, био је спреман да их прочита. Међутим, Скупштина то није тражила. Реч је о деци генерала, пуковника, професора. Предлагао је да се у оним службама где је могуће укључе рањени резервни и активни официри, а да се из њих повуку здрави официри и упуте на фронт.¹²

По питању новчаних казни, поред казне робијом за војне бегунце, Михаило Радивојевић заступа мишљење „да казна мора бити тако прецизирана да погађа само онога, који је избегавао војну обавезу и никога више”.¹³ Он се залаже да разлика између минимума и максимума казне буде што мања.

У овом одвојеном мишљењу Михаило Радивојевић се дотакао и војних судова код којих је извршен део реформи, али је остало несвршено једно значајно питање – питање бранилаштва код војних судова. „Ту се ради у четири зида и без одбране. Ја не сматрам то као одбрану што код војних судова окривљеном за браниоца одреде официра. Тим људима то није дужност и они је не врше како треба. Ја хоћу да кривца брани онај који има све услове јавних правозаступника, који је добио диплому за то, који се заклео на савесно вршење дужности и за кога не може бити при суђењу тајне”.¹⁴ (одобравање). Развијајући даље ову тезу, Михаило Радивојевић истиче да није довољна одбрана код војних судова само од стране једног чиновника који се по устројству суда или наредби Министра поставља, да брани кривца. „Ја нећу да сумњам у савесност тих бранилаца, али су ми сумњиве све друге околности, које њега окружавају као браниоца”.¹⁵ Свестан да је то велики посао, он се залаже да се заврши доцније, по повратку у Србију. Покренута су крупна питања па је министар правде Марко Ђуричић завршио ову дискусију „да сад у овом тренутку, нема разлога да уносимо неке корените реформе у војно правосуђе”.¹⁶

12 Стенографске белешке Народне скупштине, држане на Крфу 1916, Крф 1918, 144

13 Исто, 145

14 Исто, 146

15 Исто, 173

16 Исто, 174

У скупштинском раду своје место имају и интерпелације. Подносио их је један посланик са групом другова и ту је долазила до изражаја политичка припадност.

Од ваљевских посланика као интерпеланти појављују се Богдан Јанковић са групом независних радикала и Милинко Ристивојевић са групом либерала.

Милинко Ристивојевић се јавља у дванаест интерпелација, а подносилац је интерпелације са друговима у два случаја:

„Господину Министру војном,

При повлачењу српске војске кроз Албанију до Крфа и Бизерте, које од глади, које од болести хиљадама српских бораца пропало је. Народ српски жели знати, колики је број, и који су војници оставили кости у знаним и незнаним местима.

Молим г. Министра војног да нам изволи одговорити:

1. Зна ли Министарство војно број војника, који су од глади, изнемоглости, болести помрли у Албанији и Бизерти и на Крфу.

2. Је ли Министарство војно у могућности знати и имена и команде тих покојника?“¹⁷

И друга интерпелација упућена је министру војном:

„У последње време почели су са Солунског фронта долазити у болнице у Јужној Француској многобројни наши војници. Они су врло болесни, јако изнурени и долазе у врло бедном стању и сви су без и једне кршне паре. Они пак који дуже морају остати у болницама на лечењу не могу у Француској примити ни оно мало своје плате. Да би се српском болесном војнику изашло на сусрет у том погледу молимо г. Министра за одговор:

1. Да ли му је познато да у француске болнице долазе многи болесни српски војници?

2. Је ли г. Министар предузимао што да овим војницима притекне у помоћ и у материјалном погледу.“¹⁸

У још десет интерпелација појављује се име Милинка Ристивојевића у групи својих другова.

Богдан Јанковић је са друговима упутио интерпелацију:

„Господину министру војном,

Чули смо да је у скорашњој српској офанзиви на јужном балканском фронту један део српске војске претрпео тешке поразе. По ономе што смо сазнали, ти поразни нису дошли услед неизбежних ситуација

¹⁷ Исто, 9

¹⁸ Исто, 9; Народни посланик Алекса Жујовић је у једној својој дискусији говорио како се мало водило рачуна „О земљораднику тој сили која је давала живот држави. Њима се давало два до три динара месечно, док су народни посланици примали по 30 динара дневно“. Исто, 29; Разлике се још више повећавају код појединих посланика у односу на посланике који живе само од посланичке дневнице, па самим тим и према војницима – сељацима. Народни посланици као професори, лекари... примали су плате и у туђини као и у мирнодопским условима. Резервни официри – народни посланици добијали су плате и разне додатке према чину. – Примедба М.Т.

ратних прилика, већ услед страховите непажње оних команданата који су на челу тога дела Српске војске стајали.

Интерпелишемо о овом господина Министра војног и тражимо да нам у једној од првих седница скупштинских изволи одговорити:

1. Је ли ово истина и ако је истина, у којим је размерама тај пораз био?

2. Како се овај пораз догодио ако га је било, и ко је крив за тај пораз?

3. Шта је господин министар војни предузео да кривац за овај пораз искуси заслужену казну?"¹⁹

У још пет интерпелација наилазимо на име Богдана Јанковића у групи интерпеланата.

Одговор на ове интерпелације најављен је тек кад ресорни министри скупе податке и дођу на ред Народне скупштине.

Иван Павићевић предложио је резолуцију коју је прочитао на заседању Народне скупштине:

„По саслушању Владиних изјава о спољашњој политици и ситуацији наше Отаџбине, Народна скупштина сматра за дужност потврдити после свих страдања и искушења српског народа, да остаје непоколебљиво верна својим националним захтевима. Правац кога се Србија држала и држи и драгоценост пријатељства, која је стекла тим држањем, једини воде остварењу заветне мисли нашег народног племена.

Тешки пут који смо до сад прешли, изложио нас је уништењу многих блага народних, али је највеће благо наше, народна част, остало нетакнуто..."²⁰

Иван Павићевић се огласио у Народној скупштини и изјавом да је као представник Клуба Самосталне радикалне странке одређен и овлашћен да даје изјаве у име странкиног Клуба.

Радивоје Томић се јавио за реч у Народној скупштини за време дискусије о законском предлогу о привременом попуњавању чиновничких места за време рата. Залагао се да се кривице чиновника извиђају и суде по званичној дужности, а не да се чека на тужбу приватног тужиоца.

У вези с овим законским предлогом питао је министра правде: Шта је са начелницима војних станица и њиховим благајницима који су стигли на Крф и одатле отишли у иностранство, а такође и са онима који су се из Скадра вратили у Србију. Министар правде Марко Ђуричић је одговорио да ће се судити свима лоповима.

Владимир Жујовић тражио је да се унесе у прочитани протокол изјава Андре Николића, председника Скупштине, да је Дринска дивизија заузела Кајмакчалан, што је и учињено.²¹

Политичке деобе у Народној скупштини нису утицале на блокирање рада овог тела. И поред тога што су имали одвојена мишљења прили-

19 Исто, 3

20 Исто, 23

21 Исто, 19, 26, 137, 165

ком усвајања закона, народни посланици су, међу њима Богдан Јанковић и Михаило Радивојевић, гласали за предложена документа.

Независни радикали иступају све чешће и оштрије о разним питањима, по чему се и разликују од других радикала. Међутим, деликатну тему о узроцима слома земље одложили су за неко будуће време, у бољим условима, у слободној земљи.

Иступања независних радикала утицала су на Стојана Протића да тражи да се у скупштини прочитају њихова имена. То су: Андра Цветковић, Богдан Јанковић, Богдан Михаиловић, др Дража Павловић, др Драгољуб Аранђеловић, Коста Стојановић, Веља Вукићевић, Лазар Симоновић, Марко Ђорђевић, Марко Трифуновић, Мијаило Срећковић, Настас Петровић, Никола Поповић и Светозар Мојковић.²²

Допринос ваљевских посланика у раду Крфске скупштине био је различит. Највише су се истакли дугогодишњи народни посланици Михаило Радивојевић и Богдан Јанковић, који су се, захваљујући свом образовању и ширини, уклопили у нове сложене услове у туђини. Много теже је било посланицима који су били ограничени простором и локалним темама. У оваквим условима од њих се није могао очекивати неки већи допринос у раду Скупштине. Општа проблематика, опстанак Србије и борба за повратак у земљу бацили су у засенак све друге теме. Ово заседање Народне скупштине наговестило је и генерацијску смену народних посланика ваљевског краја; већина од њих су били времешни људи, уморни, како од живота, тако и од политике, и све мање су били пријемчиви за тематику сложеног времена.

По завршетку заседања Крфске скупштине народни посланици су се већином вратили у земље у којима су живели. Последице рата учиниле су своје, па ће на следећем заседању 1918. године њих бити мање.

Резиме

Први светски рат започео је нападом Аустро-Угарске на Србију, која је била у савезничком табору Русије, Француске и Енглеске. У 1914. Србија је успела да се одбрани, али је у јесен 1915. знатно јачи непријатељ: Немачка, Аустро-Угарска и Бугарска потиснуо српску војску и окупирао Србију. Српска војска се повлачила преко Албаније а с њом Влада, народни посланици и избеглице. По врло тешком терену, великој хладноћи, гладни, исцрпљени и у сталној опасности од албанских хитаца (Албанци који нису признавали Есад-пашу) пробили су се до албанске обале где су их преузели савезнички бродови и пребацили у Грчку.

Народни посланици су отишли у Италију, а одатле у друге савезничке и пријатељске земље. Највећа скупина била је у Француској, у Ници, где је радио Клуб народних посланика свих странака, који је на својим конференцијама тражио од Владе и Пашића заказивање Народне скупштине. То је и учињено; 23. септембра започело је скупштинско заседање и трајало је до 4. новембра 1916. године.

На првој прозивци у Народној скупштини је констатовано је присутно 98 посланика, одсутно 27, а у земљи је остало 39. Од ваљевских посланика на заседању су учествовали Богдан Јанковић, Радивоје Томић, Риста Топаловић, Владимир Жујовић (радикали), Михаило Радивојевић, Лазар С. Поповић и Иван Павићевић (самосталпи радикали) и Милинко Ристивојевић (либерал). Једино је у земљи остао Михаило Ђорђевић. Они су били ангажовани у раду секција, разним одборима, у дебатама на скупштинским заседањима. Најактивнији су Михаило Радивојевић и Богдан Јанковић.

По завршетку рада Народне скупштине посланици су се вратили у земље где су бравили и пре овог заседања, а мањи број је остао у Грчкој.

Summary

The first world war started by the aggression of Austro-Hungary on Serbia, which was in the allied team of Russia, France and England. In 1914 Serbia succeeded in defending itself, but in the autumn of 1915 much stronger enemies Germany, Austro-Hungary and Bulgaria held back Serbian army and occupied Serbia. Serbian army retreated across Albania and together with it there were the Government, national deputies and refugees. On a very difficult terrain, in extremely cold weather, hungry, exhausted and in constant danger from Albanian shots (the Albanians who did not recognize Esad-Pasha) they made their way to the Albanian coast where they were picked by allied ships and transported to Greece.

National deputies went to Italy, and from there to other allied and friendly countries. The largest group was in France, in Nice, where the Club of national deputies of all parties worked. The Club at its sessions demanded from the Government and Pašić scheduling of the National Assembly. It was really done: on September 23rd started the session of the assembly and it lasted until November 4th 1916.

At the first roll-call in the National Assembly it was concluded that 98 deputies were present, 27 were absent and 39 stayed in the country. Out of the deputies from Valjevo the following ones took part at the session: Bogdan Janković, Radivoje Tomić, Rista Topalović, Vladimir Žujović (radicals), Mihailo Radivojević, Lazar S. Popović and Ivan Pavićević (independent radicals) and Milinko Ristivojević (a liberal). Only Mihailo Đorđević stayed in the country. They were engaged in the work of sections, various boards, in debates at assembly sessions. The most active were Mihailo Radivojević and Bogdan Janković.

After the end of the work of the National Assembly, the deputies returned to the countries where they had resided before the session, and a small part remained in Greece.